

## **РОЗДІЛ IV**

### **Країнознавство**

УДК 911.3:339.92(438+430)

**О. І. Алісова** – аспірант Волинського національного університету імені Лесі Українки

#### **Особливості розвитку польсько-німецького трансграничного регіону**

*Роботу виконано на кафедрі країнознавства  
і міжнародних відносин ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто особливості розвитку польсько-німецького трансграничного регіону. Визначено основні характеристики соціально-економічного стану польського та німецького прикордоння. Показано вплив трансграничного співробітництва на соціально-економічний стан прикордонних територій Польщі та Німеччини.

**Ключові слова:** прикордоння, трансграничний регіон, населення, рівень соціально-економічного стану.

**Алісова О. І. Особенности развития польско-немецкого трансграничного региона.** Рассмотрены особенности развития польско-немецкого трансграничного региона. Определены основные характеристики социально-экономического положения польского и немецкого пограничья. Показано влияние трансграничного сотрудничества на социально-экономическое положение приграничных территорий Польши и Германии.

**Ключевые слова:** пограничье, трансграничный регион, население, уровень социально-экономического состояния.

**Alisova O. I. Development Features of Polish-German Transborder Region.** The main development features of Polish-German transborder region are considered. The main social and economic characteristics of Polish and German borderlands are determined. Influence transborder cooperation on social and economic status of Polish and German borderlands are showed.

**Key words:** borderland, transborder region, population, level of social and economic status.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Кордони, прикордонні території, трансграничні регіони були й залишаються предметом зацікавлення багатьох наукових галузей: географії, історії, права, соціології, економіки, політики. Хоча кожна з наук досліджує ці поняття зі своєї точки зору, разом вони творять їх цілісну характеристику. Співпраця польських та німецьких прикордонних територій є досить важливою. Вона розвивалася від простіших до складніших форм. Спочатку таке співробітництво мало характер ініціатив мешканців прикордонних міст або поодиноких підприємств, які шукали партнерів з іншого боку кордону, проте з часом співпраця активізувалася, що привело до утворення чотирьох євро регіонів, які зараз успішно функціонують. Окрім цього, польсько-німецький трансграничний регіон став одним із важливих елементів процесу інтеграції Республіки Польща до ЄС.

**Аналіз останніх публікацій із цієї проблеми.** У працях географічного профілю, присвячених трансграничному співробітництву й трансграничним регіонам, зокрема, наявні численні дослідження з цієї проблематики. Із вітчизняних учених зазначеною проблематикою займалися П. Ю. Беленький, П. В. Луцишин, Н. А. Мікула, С. М. Писаренко, І. В. Студенніков, О. З. Чмир, Р. Федан та ін. Зокрема, Н. А. Мікула, І. В. Студенніков досліджували теоретичні основи трансграничного й міжрегіонального співробітництва [4; 6]. Питаннями розвитку соціально-економічного стану трансграничного регіону займався П. В. Луцишин [3]. Вітчизняні науковці досліджували трансграничні регіони за участю українських територій [1; 5], а з огляду на географічне положення

польсько-німецького транскордонного регіону більше відомі праці польських науковців, серед яких Г. Гожеляк і К. Крок [8] вивчали розвиток і становлення польсько-німецького транскордонного співробітництва та функціонування транскордонного регіону, а В. Малаховський [9] досліджував зміни транскордонного співробітництва Польщі й Німеччини після розширення ЄС у 2004 р. Проте праць, які б визначали особливості впливу транскордонного співробітництва на рівень розвитку польсько-німецького транскордонного регіону, в українській науці недостатньо. **Мета** цієї статті – визначення особливостей розвитку польсько-німецького транскордонного регіону. Постають такі **завдання**:

- визначення особливостей розвитку польсько-німецького транскордонного регіону;
- дослідження впливу транскордонного співробітництва на основні показники соціально-економічного стану польського та німецького прикордоння.

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.** Під час занепаду комуністичної системи в Європі регіони по обидві сторони польсько-німецького кордону опинилися як перед важливими викликами, так і наявністю можливостей розвитку. Найбільшим викликом стало закінчення глибокої соціально-економічної реструктуризації. Обидві регіональні системи – польська й німецька – використовували різні методи та способи, що призвело до різних наслідків. Влада по обидва боки кордону швидко зрозуміла, що тісна співпраця із сусідом може дати хороші результати, і вже в 1991 р. з'явилися програми спільних дій та заходів, а у відомому Плані Столпа представлені комплексні ініціативи розвитку цього транскордонного регіону. План Столпа – Концепція підтримки регіону Одри – це детальний аналіз економічної та соціальної ситуації на прикордонні зі зверненням особливої уваги на реструктуризацію промисловості, яка в повоєнний період спричинила занепад навколишнього середовища по обидві сторони Одри (Одера). Можливість розвитку прикордоння німецькі владні структури вбачали в розвитку промисловості й послуг із постійним зменшенням ролі сільського господарства. Особлива увага приділялася розвитку Щецина, який повинен був привабити інвесторів як вільний порт або вільна економічна зона. Важливе місце також займала прикордонна торгівля, яка, завдяки впровадженню системи кредитування, повинна була отримати стимул для інвестування в ресторани та готелі. Для прикордонних польських і німецьких територій передбачали також спільний план розвитку туризму для приваблення скандинавських туристів. У «Плані Столпа» передбачено заходи щодо розвитку інфраструктури: будівництво каналу Одра–Дунай, продовження німецьких автомагістралей на територію Польщі, будівництво по польській стороні автостради зі Скандинавії до Праги. Починання планувалося фінансувати за участю приватного бізнесу, використовуючи кредити Німецько-польського банку розвитку, капітал якого на початку становив 500 млн марок [10, 16–17].

Основні відмінності між польськими й німецькими прикордонними територіями були такі ж, як між Східною Німеччиною та Польщею: перша держава отримала значні зовнішні субсидії, тоді як друга повинна була самостійно шукати свої конкурентоспроможні переваги в умовах вільного ринку. Сума надходження субсидій до колишньої НДР становила понад 1 трлн євро. Деяку іншу ситуацію можемо спостерігати на польській частині кордону. Цей регіон характеризувався високим рівнем безробіття, як і східнонімецький. Використовуючи модель Шумпетера «креативної деструкції», Польща стала першою з постсоціалістичних країн, яка, переживши занепад, знайшла можливість для розвитку (у II пол. XX ст). Зовнішня допомога була обмеженою й у момент вступу Польщі до ЄС становила 1 млрд євро.

Розвиток польських західних регіонів можна розглядати з двох сторін. З одного боку, завдяки інфраструктурі вищого рівня і близькості до Німеччини вони завжди мали перевагу перед рештою країни, а з іншого – ліквідація державних землеробських господарств, утворених після війни на великих німецьких помістях, призвела до занепаду одного з найважливіших секторів економіки цього регіону. Ситуація погіршилася також через зниження рівня працевлаштування колишніх працівників державних землеробських господарств, що пов'язано з їх низьким рівнем кваліфікації, а також периферійним розміщенням господарств.

Близькість до Німеччини була одним із позитивних чинників системної трансформації західних регіонів Польщі. Відносно небагаті (порівняно зі своїми західними земляками) німці зі Сходу почали перетинати знову відкритий кордон із Польщею для здійснення дешевших покупок і послуг. У другій половині 1990-х років прикордонні території Польщі отримали близько 5 млрд німецьких

марок, що було для них значним фінансовим припливом [8, 226–227]. Важливу роль також відіграло налагодження контактів між окремими локальними та регіональними організаціями й підприємствами. Слід зауважити, що особливістю польсько-німецьких прикордонних територій є наявність міст-двійників, розділених кордоном на Одрі, таких як Слубіце–Франкфурт, Губін–Губен, Згожелєц–Горліц. Зрозуміло, що вони, зважаючи на розміщення та спільну історію, особливо зацікавлені в розвитку транскордонного співробітництва й досягають значних успіхів у цій сфері. Наприклад, Слубіце та Франкфурт мають спільний центр антикризової діяльності, створено проект будівництва спільного трамвайного сполучення між цими містами.

Найвищою формою транскордонного співробітництва на польсько-німецькому кордоні є єврорегіони (на сьогодні функціонують чотири єврорегіони: «Нейсе–Ніса–Ніса», «Померанія», «Спрева–Ніса–Бубр» і «Про Європа Віадрина»).

Прикордонні території Польщі й Німеччини утворюють польсько-німецький транскордонний регіон, до складу якого входять:

- із польської сторони – Західнопоморське, Любуське та Нижньосілезьке воєводства;
- із німецької сторони – землі Мекленбург-Передня Померанія, Бранденбург і Саксонія.

Під транскордонним регіоном розуміють певну територію, яка характеризується наявністю схожих природно-географічних умов та охоплює прикордонні регіони двох або кількох держав, що мають спільний кордон [6]. Найважливіші показники, які характеризують польсько-німецький транскордонний регіон, подано в табл. 1.

Таблиця 1

Соціально-економічна структура польсько-німецького транскордонного регіону (2010 р.) \*

Частина регіону	Площа, км <sup>2</sup>	Частка в площі країни, %	Населення, млн осіб	Частка в загальній чисельності населення країни, %	Густота населення, осіб/км <sup>2</sup>	Рівень урбанізації, %	Рівень безробіття, %
Воєводства Польщі – Західнопоморське, Любуське, Нижньосілезьке	56 834	18,2	5,6	11,1	97	44	9,4
Землі Німеччини – Мекленбург-Передня Померанія, Бранденбург, Саксонія	71 062	19,9	8,6	10,6	134	66	10,9

\* Складено автором за: [7].

За показниками площі, чисельності та густоти населення прикордонні території німецьких земель майже не відрізняються від польських воєводств. Разом прикордонні землі займають 19,9 % (71 062 км<sup>2</sup>) території Німеччини, при цьому Бранденбург – 40 % прикордонної території ФРН. Польська прикордонна територія становить 18,2 % (56 834 км<sup>2</sup>) загальної території Польщі. Тут спостерігаються відмінності в площі прикордонних воєводств. Найменше воєводство в регіоні – Любуське – є меншим майже на 40 % від Західнопоморського й майже удвічі – від сусідньої землі Німеччини (Бранденбургу).

У німецькому прикордонному регіоні проживає 8,6 млн мешканців – найбільше в Саксонії (понад 4 млн), а найменше в Мекленбурзі-Передній Померанії (1,7 млн). Якщо порівнювати з польським прикордонням, то істотних відмінностей за цим показником нема: тут нараховується 5,6 млн мешканців, із яких найбільше в Нижньосілезькому воєводстві (2,9 млн), а найменше – у Любуському (1 млн). Густота населення транскордонного регіону на фоні Німеччини та Польщі є дещо нижча й становить на німецькій частині 134 осіб/км<sup>2</sup> (у Німеччині середня густота 231 осіб/км<sup>2</sup>), а на польській частині – 97 осіб/км<sup>2</sup> (середня густота в Польщі – 122 особи/км<sup>2</sup>).

Показником, який указує на істотну відмінність у рівні економічного розвитку на користь німецьких прикордонних територій, є ВВП на душу населення. Відношення становить 1:3,6.

Диспропорція в рівні економічного розвитку є також досить помітною за часткою основних галузей ВВП. Німецькі прикордонні землі мають меншу частку сектору сільського господарства й промисловості, а переважають будівництво та сфера послуг. Відповідно, і частка осіб, зайнятих у сфері послуг та будівництві на німецьких землях є вищою, ніж у польських воєводствах.

На прикордонних територіях Німеччини, як і Польщі, досі відбуваються системні перетворення, особливо на ринку праці. Незважаючи на надходження значних фінансів із ЄС, федеральних зборів, призначених на активізацію регіонів із високим рівнем безробіття, ця проблема на східних землях Німеччини ще не остаточно розв'язана. Рівень безробіття на східних землях сягає 10–12 %. Постійні зниження кількості населення, старіння суспільства, внутрішні міграції з нових на старі землі поглиблюють рівень безробіття.

Щодо польських прикордонних територій, то рівень безробіття тут є дещо нижчим від рівня на німецькому прикордонні. Так, у Нижньосілезькому воєводстві рівень безробіття у 2011 р. становив 9,2 %, Західнопоморському й Любуському – 9,9 % і 8 %, відповідно. Високий рівень безробіття спричинений реструктуризацією традиційних галузей промисловості (Нижньосілезьке) або реструктуризацією сільського господарства в західних та північних районах у результаті ліквідації державних землеробських господарств.

Із погляду демографічної структури населення, ситуація на польському прикордонні є дещо кращою, ніж на німецькому. У Західнопоморському й Любуському воєводствах у 2010 р. зареєстровано природний приріст населення (0,5 % і 0,8 %, відповідно), тоді як у трьох прикордонних німецьких землях спостерігався від'ємний природний приріст (у Мекленбурзі-Передній Померанії – -2,4 %, у Бранденбурзі – -3,2 % і в Саксонії – -3,9 %). Частка осіб працездатного віку на польському прикордонні у 2010 р. становила 55 % мешканців, а на німецькому – 47 %. Відмінності є також у групі осіб, старших 65 років: для польської і німецької сторін вони становлять 12 % і 17 %.

Щодо частки прикордонних територій у зовнішньоторговельному обороті досліджуваних країн, то польське прикордоння характеризується більшим обсягом. Так, частка цих трьох воєводств у 2010 р. в експорті країни становила 16,7 % та 11,3 % – в імпорті. Аналогічний показник німецьких прикордонних територій – лише 9,2 % і 7,6 %. Хоча участь східнонімецьких земель у міжнародному поділі праці збільшилась удвічі після об'єднання Німеччини (з 1,4 % до 3 %), але надалі недостатньо використовуються людський потенціал, господарська інфраструктура, комунікація, а також можливості зміцнення економічної співпраці на польсько-німецькому прикордонні, особливо у сфері малих та середніх підприємств. У товарній структурі експорту східних земель Німеччини домінує продукція низького рівня обробки, яка не є конкурентоспроможною на західних землях і тому основним ринком збуту є не ринок ЄС, а країни ЦСЄ, хоча обсяг експорту та імпорту з найближчими сусідами (Польщею, Чехією, Словаччиною, Угорщиною) є невеликим, беручи до уваги зовнішню торгівлю Німеччини. Водночас частка експорту та імпорту польських прикордонних воєводств із Німеччиною становить 40–60 %, залежно від воєводства, що означає, що Німеччина є головним торговельним партнером для прикордонних територій Польщі.

Таблиця 2

**Обсяги ВВП на душу населення прикордонних територій  
Польщі та Німеччини у 1995–2009 рр., євро\***

Країна / регіон	1995	2000	2002	2004	2006	2007	2008	2009
<b>Німеччина</b>	<b>23 600</b>	<b>25 100</b>	<b>26 000</b>	<b>26 800</b>	<b>28 200</b>	<b>29 600</b>	<b>30 100</b>	<b>29 000</b>
Земля Бранденбург	16500	18 200	18 800	19 900	20 700	20 900	21 500	21 300
Земля Мекленбург-Передня Померанія	15 600	16 900	17 600	18 500	19 200	20 600	21 400	21 200
Земля Саксонія	16 100	17 200	19 300	20 800	21 300	22 100	22 400	22 000
<b>Польща</b>	<b>2800</b>	<b>4900</b>	<b>5500</b>	<b>5300</b>	<b>7100</b>	<b>8200</b>	<b>9500</b>	<b>8100</b>
Нижньосілезьке воєводство	2900	5000	5700	5400	7600	8800	10 200	8900
Любуське воєводство	2700	4400	4800	4800	6300	7200	8200	6900
Західнопоморське воєводство	2900	4900	5400	5000	6500	7300	8600	7100

\* Складено автором за: [7].

Аналізуючи динаміку соціально-економічного розвитку польсько-німецького транскордонного регіону (90-ті роки ХХ ст), можна стверджувати, що відбулися відчутні зміни в соціальній сфері (густота населення, урбанізація, рівень безробіття), економіці тощо.

Так, одним із найважливіших показників, який характеризує рівень життя населення, є ВВП на душу населення. Зміни обсягів ВВП на душу населення в 1995–2009 рр. в прикордонних регіонах Польщі та Німеччини (табл. 2) свідчать, що хоча різниця між прикордонням країн залишилася досить істотною, але для польських територій цей показник зріс більше ніж удвічі.

Інший приклад визначення рівня життя населення – показник безробіття, який проілюстровано в табл. 3. Простежується позитивна тенденція зменшення рівня безробіття, особливо на польських прикордонних територіях. Так, якщо у 1999 р. рівень безробіття в Любуському воєводстві був майже на 5 % вищий від середньостатистичного в країні, то у 2011 р. він зрівнявся і становив 8 %. Значні зрушення відбулися й на німецькому прикордонні: рівень безробіття у двох землях (Бранденбург і Мекленбург-Передня Померанія) зменшився майже удвічі.

Таблиця 3

**Показник безробіття на польському та німецькому прикордонні (1999–2011 рр.), %\***

Країна / регіон	1999	2000	2002	2004	2006	2008	2009	2010	2011
<b>Німеччина</b>	<b>8,9</b>	<b>7,8</b>	<b>8,4</b>	<b>10,4</b>	<b>9,7</b>	<b>7,1</b>	<b>7,2</b>	<b>6,7</b>	<b>5,6</b>
Земля Бранденбург	16,1	16,1	16,9	18,7	16,1	11,1	10,6	9,4	8,4
Земля Мекленбург-Передня Померанія	19,3	17,1	19,9	22,6	19,0	14,6	13,7	12,3	10,1
Земля Саксонія	16,8	16,5	18,2	19,7	16,4	12,5	12,1	11,1	9,3
<b>Польща</b>	<b>10,1</b>	<b>13,3</b>	<b>16,5</b>	<b>16,0</b>	<b>11,8</b>	<b>5,9</b>	<b>6,8</b>	<b>8,1</b>	<b>8,0</b>
Нижньосілезьке воєводство	12,3	18,4	22,4	21,5	15,4	7,8	8,4	9,8	9,2
Любуське воєводство	14,7	17,9	22,6	19,6	12,2	5,6	8,2	9,1	8,0
Західнопоморське воєводство	15,3	16,4	22,1	20,5	15,5	8,4	8,9	10,6	9,9

\* Складено автором за: [7].

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Співробітництво прикордонних територій Польщі та Німеччини відбувається в рамках транскордонного регіону, до якого входить три німецьких землі та три польських воєводства. Між цими територіями існують відмінності як на користь польської, так і німецької сторін. Завдяки транскордонній співпраці, а особливо реалізації проектів в межах транскордонних програм, показники соціально-економічного стану прикордонних територій помітно покращилися. За 1994–1999 рр. три прикордонні землі Німеччини в рамках програми Інтеррег II на реалізацію транскордонного співробітництва з польськими воєводствами отримали близько 170 млн євро, а польські воєводства в межах програми транскордонного співробітництва Польща–Німеччина реалізували близько 160 проектів на суму 252 млн євро. Безперечно, така транскордонна співпраця сприяє зрівнянню рівнів розвитку прикордонних територій та успішному функціонуванню польсько-німецького транскордонного регіону.

#### *Список використаної літератури*

- Белеля Н. Трудовий потенціал єврорегіону «Буг»: особливості формування та використання / Н. Белеля, Н. Павліха // *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Міжнародні відносини.* – 2009. – № 4. – С. 112–116.
- Беленький П. Ю. Формування та розвиток системи міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні / П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула // *Регіональна економіка.* – 2001. – № 3. – С. 61–73.
- Луцишин П. В. Єврорегіон «Буг». Обласний суспільно-географічний комплекс: теорія, методика, практика / Луцишин П. В. – К.: ІСДМО, 1996. – 207 с.
- Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія / Мікула Н. – Л.: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
- Сидорук М. Транспортна інфраструктура як фактор розвитку транскордонного співробітництва прикордонних територій України / М. Сидорук, І. Мандрик // *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Міжнародні відносини.* – 2009. – № 4. – С. 81–85.
- Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку / І. Студенніков // *Регіональна політика в країнах Європи: уроки для України / за ред. С. Максименка.* – К.: Логос, 2000. – С. 138–170.

7. Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.
8. Gorzelak G. Granica polsko-niemiecka – od napięcia do współdziałania w ramach Programu współpracy transgranicznej Unii Europejskiej / G. Gorzelak // Nowe granice Unii Europejskiej – współpraca czy wykluczenie? / red. naukowa G. Gorzelak, K. Krok. – Warszawa : Wydawnictwo «SCHOLAR», 2006. – S. 226–227.
9. Polska – Niemcy po rozszerzeniu Unii Europejskiej. Bilans i perspektywy / red. naukowa W. Małachowski. – Warszawa, 2009. – 325 s.
10. Polsko-niemieckie pogranicze. Szanse i zagrożenia w perspektywie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej / red. naukowa M. Guz-Vetter. – Warszawa, 2002. – S. 16–17.

Адреса для листування:

43010, м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, кімн. 205.

Статтю подано до редколегії  
04.10.2012 р.

УДК 911.3:312(73)

**В. Й. Лажник** – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

**Я. В. Вовчук** – студентка 5 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

## Основні тенденції в розвитку сучасних урбанізаційних процесів у США

*Роботу виконано на кафедрі країнознавства і міжнародних відносин ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто сучасні тенденції в розвитку урбанізаційних процесів у США. Проаналізовано динаміку росту рівнів урбанізації в розрізі штатів та груп міських поселень. Проведено групування штатів США за рівнем урбанізації на основі даних перепису населення у 2010 р. Виявлено сучасні зміни в особливостях розвитку основних форм розселення міського населення країни на початку XXI ст.

**Ключові слова:** агломерація, місто, мегалополіс, сіті, тенденція, урбанізація.

**Лажник В. И., Вовчук Я. В. Основные тенденции в развитии современных урбанизационных процессов в США.** Рассмотрены современные тенденции в развитии урбанизационных процессов в США. Проанализирована динамика роста уровней урбанизации в разрезе штатов и групп городских поселений. Проведено группирование штатов США за уровнем урбанизации на основании данных переписи населения в 2010 г. Выявлены современные изменения в особенностях развития основных форм расселения городского населения страны в начале XXI в.

**Ключевые слова:** агломерация, город, мегалополис, сити, тенденция, урбанизация.

**Lazhnik V. Y., Vovchuk Ya. V. Basic Tendencies in the Development of Modern Urbanization Processes in the USA.** The modern tendencies in the development of urbanization processes in the USA are considered. The dynamics of growth of urbanization levels in terms of the states and groups of urban settlements is analyzed. The classification of the U.S. states in terms of urbanization on the basis of information of census of population in 2010 is realized. The modern changes in features of the basic forms of resettlement of urban population at the beginning of the XXI century are displayed.

**Key words:** agglomeration, town, megalopolis, city, tendency, urbanization.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** На сучасному етапі розвитку певний науковий інтерес викликають проблеми розміщення населення, його складу й прогнозування чисельності, особливостей урбанізаційних процесів у США як найбільш розвинутої країни світу. Певна увага приділяється аналізу особливостей системи розселення населення країни, оскільки вона досягла високого ступеня зрілості із поширенням таких складних групових форм розселення міського